

ANDERS WIJKMAN:

Vår miljö – vad får den kosta?

Miljöförstörelsen har nu på en rad områden gått så långt att skadorna är irreparabla. Det gäller ozonlagrets uttunning, påverkan på klimatet, utsläppen av icke nedbrytbara ämnen samt förändringarna i markens kemi efter decenniernas sura regn.

En rad ekosystem är på väg mot kollaps. Utgångspunkten för debatten kan inte längre vara "Vad får miljön kosta?" utan "Vad tål miljön?"

Utökade förbud, aktiv användning av ekonomiska styrmedel och en högre beredskap att betala mera för miljöskyddet än i dag kan ge oss andrum. Ytterst är det dock fråga om en djupgående debatt kring målen för samhällsutvecklingen och därmed målen för våra liv.

Anders Wijkman är generalsekreterare i Röda Korset.

Dagligen möts vi av olika larmrapporter från miljöområdet. Freonutsläppen som hotar ozonlagret. "Green-house-effekten" som hotar klimatbalansen. Sura regn som förstör sjöar och skogar.

Senast i raden var uppgifterna att drygt 100 000 km² av Östersjöns bottenyta slagits ut, en yta motsvarande en knapp fjärdedel av Sveriges hela areal.

I den fattiga delen av världen har miljöförstörelsen ett delvis annorlunda ansikte. Där dominerar skogsskövling och jordförstörelsen, en förklaring till att många fattiga länder får allt svårare att klara matförsörjningen. I takt med en ökad industrialisering, hotar även här försurnings-skador, gift och tungmetallutsläpp m m.

Det är viktigt att inse att medan miljöförstörelsen i vår del av världen är resultatet av allt högre materiell standard och bekvämlighet, så är perspektivet i de fattiga länderna det motsatta. Där är miljöförstörelsen en konsekvens dels av den snabba folkökningen, dels av den ofta bottenlösa fattigdomen.

Det är några faktorer som gör det särskilt svårt att förstå vad som håller på att ske med vår natur:

För det första. Osäkerheten om orsaker och samband är stor. Vi möter hela tiden rapporter, som ger ny belysning från olika problemområden. Forskarna är sällan entydiga i sina slutsatser. Deras krav på noggrannhet gör att deras bedömningar inrymmer många reservationer.

Ett annat problem består i att många skador i miljön blir synliga först efter lång tid. Det är lätt att förstå katastrofhändelser av typ Tjernobyli. Där är påverkan omedelbar och direkt. Annorlunda är det med de krypande katastroferna, d v s

skador som är resultatet av decenniernas utsläpp. Plötsligt passeras en "tröskel" och hela ekosystem slås ut. Aktuella exempel på detta är försurningen av både sjöar och skogsmark.

Ett tredje problem utgörs av miljöfrågornas alltmera globala karaktär. Så länge industrisamhällets miljöpåverkan var lokal var problemen hanterliga. En allt högre omsättning av energi och råvaror – en dryg fyrdubbling bara sedan 1950 – har dock gjort att utsläppen märks allt tydligare över hela klotet. "Utspänningsfilosofin" fungerade så länge de totala utsläppen låg på en låg nivå. I dag är den inte längre hållbar.

Medan miljöförstöringen i vår del av världen är resultatet av allt högre materiell standard så är perspektivet i de fattiga länderna det motsatta.

Vad värre är, ett enskilt land bestämmer inte över sin miljösituation. Det krävs ett nära internationellt samarbete för att tackla ett antal av de mest akuta miljöhoten. De avtal om begränsningar vad gäller svavelutsläpp och freoner som hittills träffats är bra men räcker inte på långt när för att lösa problemen.

Ett fjärde problem har att göra med formerna för nyhetsförmedlingen. Larmsignalerna från miljöområdet når oss som en del av ett allt rikare nyhetsutbud. Mord och våldsbrott, börsklipp och börskrascher, aids, trafikolyckor, krig, svältkatastrofer, nöjesreportage, sporthändelser – allt i en salig röra. Det är sannerligen inte lätt att sortera ut de verkliga och långsiktiga problemen från allt det kortsiktiga.

Till detta skall läggas att den ekonomisk-politiska debatten, den debatt som till stor del förutsätts handla om framtiden, aldrig belyser frågor som har samband med miljö- och naturresurserna. Miljöfrågorna passar inte in i ekonomernas modeller över ekonomisk tillväxt, inflation, handelsbalans etc. Några kopplingar mellan prognoserna för BNP-tillväxt å ena sidan och hoten mot miljön å den andra görs inte. Det är som vore det två helt skilda världar!

Som medborgare kan man dra två slutsatser. *Antingen* är de ekonomiska experterna helt övertygade om att ny teknik successivt skall lösa miljöproblemen *eller* är det så att den klassiska ekonomiska teorin lider av bristen att bortse från naturresursernas uthållighet och bärkraft!

Jag vill inte på något sätt undervärdera teknikens möjligheter att lösa vissa miljöproblem. Det finns många exempel på att teknikutvecklingen givit bra lösningar. Samtidigt är det uppenbart att tekniken inte kan lösa alla problem. Vi ska ha tilltro till tekniken, däremot ingen övertro!

Att blint lita på att ny teknik successivt löser miljöproblemen är en attityd som redan är omkullsprungen av utvecklingen. Vi ser i dag en rad exempel där förstöringen gått så långt att skadorna är irreparabla. Jag tänker på ozonlagrets uttunning, påverkan på klimatet, utsläppen av icke nedbrytbara ämnen i miljön samt förändringarna i markens kemi efter decenniernas sura regn.

Använd styrmedel

Om nu inte ny teknik ensamt är svaret på alla de svåra miljöhotet människan står inför – i vilken anda ska vi närma oss pro-

blemen? Är det genom att sätta pris på miljön?

Till en del skulle tveklöst ett större utnyttjande av ekonomiska styrmedel tvinga fram både bättre teknik och förändrade beteenden och konsumtionsmönster. Vi lever alla på en marknad och är vana att väga in kostnader och priser i våra vardagsbeslut. Att mera konsekvent försöka väga in miljökonsekvenserna redan i investeringskalkyler och konsumtionsbeslut framstår därför som högst önskvärt.

Det finns många exempel där frånvaron av miljöbedömningar i valet av produktion, transportsystem respektive konsumtionsmönster fått starkt negativa konsekvenser. Ett naturligt exempel att lyfta fram just i dag gäller trafikområdet.

En lång rad transporter som borde gå på järnväg sker i stället med bil. Det gäller inte minst inom godstrafiken. En av orsakerna är naturligtvis att lastbilen har fördelar framför järnvägen. Men det är också så att frånvaron av miljökonsekvensbedömningar har gjort att landsvägstrafiken favoriserats på bekostnad av järnvägen.

På motsvarande sätt är det alldeles uppenbart så att vi konsumenter kunde få bättre stöd "uppifrån" att mera konsekvent värna miljön i vår vardagskonsumtion. Så länge det inte kostar extra att använda privatbilen under rusningstrafik lär det bli svårt att dämpa privatbilismen i stadskärnorna. Så länge inte en systematisk sortering av vårt hushållsavfall uppmuntras, t ex via avgifter, rabatter och panter, så lär inte sophantering och alla problem i samband med denna förbättras.

Sopberget

Det är för övrigt viktigt att lyfta fram hela frågan om sophantering. Dels därför att det samlade sopberget växer kraftigt år för år. Dels därför att bland soporna finns ett stort antal produkter som innehåller ämnen som är starkt skadliga för miljön.

Det är gott och väl att industrin på många områden begränsar sina utsläpp av t ex kemiska ämnen. I de produkter som industrin säljer ingår dock många av dessa kemiska föreningar. Om inte sophantering förbättras kommer ämnena förr eller senare ut i ekosystemen, t ex via förbränningen eller avloppsvattnet.

Plötsligt passeras en "tröskel" och hela ekosystem slås ut.

Jag kan inte se varför inte varje hushåll på sikt skulle utrustas med separata fack för plåt, plast, glas, tidningar, batterier, läkemedel samt biologiskt avfall. För att stimulera detta kan ekonomiska styrmedel vara effektiva.

Miljön kan inte prissättas

Att förorda ekonomiska styrmedel innebär dock inte att jag accepterar tesen att vår natur enkelt kan prissättas. Miljön kan inte betraktas som vilken annan mätbar storhet som helst.

Det är visserligen sant att vissa miljöstörningar kan översättas i prislappar. Så t ex kan kostnaden för att åtgärda vissa utsläpp ganska enkelt beräknas. På andra områden är det däremot svårt – eller rent av omöjligt att sätta pris på miljön.

Ett intressant bidrag till debatten om miljökostnader har givits av den västtyske

professorn Lutz Wicke. Han har försökt beräkna vad miljöförstöringen årligen kostar det tyska samhället. Hans beräkningar slutar på lågt räknat 100 miljarder D-mark, d v s en kostnad motsvarande 6-7 % av förbundsrepublikens BNP.

Wicke har i sin analys försökt uppskatta kostnaderna för att effektivt rena olika utsläpp i luft och vatten. Den negativa påverkan på skogar och jordar har beräknats liksom även medborgarnas subjektiva upplevelser av att t ex tvingas leva i en bullersam miljö.

Vi ser i dag en rad exempel där förstöringen gått så långt att skadorna är irreparabla.

Wicke erkänner att hans beräkningar endast ger en del av sanningen. Det han tvingas utelämna är konsekvenserna av den miljöpåverkan som rent definitionsmässigt inte går att beräkna. Det gäller för all den påverkan där vi i dag inte har kunskap om framtida effekter.

Det gäller framför allt de situationer där olika utsläpp hotar att slå ut djur- och växtarter eller hela ekosystem. Hur kan vi överhuvud taget sätta kostnader eller priser på något som hotas av utrotning? Ytterst kan hela vår överlevnad stå på spel.

Och hur skall vi kunna sätta ett ekonomiskt värde på den osäkerhet som råder beträffande konsekvenserna av framtida klimatförändringar. Där är det inte livsvillkoren för dagens aktiva generation vi talar om. Det är våra barnbarn och deras barn det gäller.

Utgångspunkten för debatten kan alltså inte vara "vad miljön får kosta?" Utgångspunkten måste vara vad miljön tål?

Vi måste på ett helt annat sätt försöka förstå naturen. Naturen har i och för sig en otrolig förmåga till anpassning och regenerering.

Men ekosystemen sätter klara gränser och människan är på väg att slå igenom taket på ett antal områden. Jag har redan pekat på flera här. Jag vill lyfta fram ytterligare ett, kemisamhället.

Totalt uppskattas för närvarande mer än 70 000 olika kemiska ämnen vara i kommersiellt bruk. Experterna hävdar att vi känner de miljömässiga konsekvenserna för knappt ett tusental. Med tanke på att många ämnen är ytterst stabila och ej passar in i miljön är situationen djupt allvarlig. Ett exempel bland många är dioxinerna.

Genuin osäkerhet om framtiden

De närmaste decennierna inrymmer en genuin osäkerhet vad gäller miljöproblemen. Rapporter från skilda områden visar att en rad ekosystem är på väg mot kollaps. Läger vi därtill riskerna för drastiska förändringar i klimatbalansen blir hotbilden ytterligt påträngande.

Frågan är nu hur våra samhällen reagerar på hotbilderna? Har vi förmågan att utan än större tryck utifrån reagera och vidta effektiva motåtgärder eller måste miljökatastroferna bli än mera omfattande innan vi lägger om kurs?

De förslag till lösningar som hittills presenterats visar på en stark polarisering i debatten. Å ena sidan miljörörelsen som kräver omgående och drastiska förändringar i vårt sätt att leva. Å andra sidan det etablerade samhället — inte minst industrins företrädare — som hävdar att endast ökad tillväxt kan ge utrymme för miljöförbättringar.

Jag tror inte att vi har något annat val än att lyssna noga både på miljörelsen och industrin. Vi lever i ett oerhört komplicerat samhälle. Vi kan inte byta system över en natt. Samtidigt är det uppenbart att samhällsutvecklingen på lång sikt måste ske i helt andra former än hittills. Slit- och slängmentaliteten måste brytas.

Kort och långt perspektiv

Som jag ser det är det fråga om ett tvådimensionellt perspektiv. På kort sikt måste politiken inriktas på en kombination av *utökade förbud, aktiv användning av ekonomiska styrmedel för att tvinga fram mera miljövänliga produktions- och konsumtionsformer* samt *en, allmänt sett, högre beredskap att betala mera för miljöskyddet än i dag*. En sådan politik kan dämpa de akuta hoten och ge oss tid att förändra våra grundläggande synsätt och värderingar.

De kortsiktiga lösningarna ger oss andrum, inte mera. På lång sikt måste vi utveckla ett annorlunda tänkande och tillägna oss en attityd till naturen och natursystemen som på många punkter stämmer överens med vad miljörelsen för fram. Ytterst är det fråga om en djupgående debatt kring målen för samhällsutvecklingen och därmed målen för våra liv.

Jag tillhör själv en generation som fostrades i femtiotalets framtidsoptimism. I det samhället fanns en rad materiella behov som var naturliga att tillgodose.

I dag är läget annorlunda. Den materiella standarden är hög för de flesta. Det beror på en närmast enastående produktivitet utveckling sedan andra världskriget.

Frågan är nu vilka mål dagens männi-

skor har att långsiktigt sträva för? Som jag upplever det lever vi i ett samhälle utan visioner. Den materiella tillväxten, som var naturlig efter kriget, fortsätter att dominera vårt tänkande. Samtidigt känner allt flera människor tveksamhet inför utvecklingen.

Miljöproblemen är det mest uppenbara frågetecknet. Men även frågor om jäkt och stress, svårigheten att få tiden att räcka till för umgänge med familj och vänner — inte minst barnen — tränger sig på. För många människor är livet ett snabbt snurrande ekorrhjul där det blir allt svårare att prioritera. Det som kommer på

Mer än 70 000 olika kemiska ämnen är i kommersiellt bruk — vi känner de miljömässiga konsekvenserna för knappt ett tusental.

mellanhand är det som inte är direkt mätbart — det som inte går att översätta i pengar.

Är jag då förespråkare av nolltillväxt? Nej. Jag tror inte på möjligheten att sätta något slags tak för människans utveckling. Jag tror på människans kreativitet, fantasi, nyfikenhet och skaparkraft. Vad jag hoppas på är en breddad debatt om tillväxtens innehåll.

Det är inte självklart att produktivetsförbättringen ska tas ut i form av ständigt ökad materiell konsumtion. Men som BNP och nationalräkenskaperna är uppbyggda så finns det inte plats för några kvalitativa resonemang. Där är huvudsaken att den totala omsättningen höjs i ekonomin, oavsett vad omsättningsökningen består av. Huruvida vi konsume-

Allvarigt tekniskt

rar mer sötsaker, åker mer bil eller ägnar oss mer åt kultur tycks vara irrelevant.

Ytterst är det fråga om en djupgående attitydförändring. Vår herremansinställning till naturen måste brytas. En större ödmjukhet inför både livet och naturen är på sin plats.

Det är inte självklart att produktivetsförbättringen ska tas ut i form av ständigt ökad materiell konsumtion.

Under alla förhållanden måste en ökad ekonomisk tillväxt ske i former där större hänsyn tas till miljö- och naturresurserna. En huvudfråga måste vara vilken belastning naturen tål?

På sikt måste vi sålunda förändra vår

attityd. Dels till den materiella tillväxten som sådan. Dels till teknikanvändningen. Vi måste stimulera teknikanvändning som försöker kopiera naturen så mycket som möjligt.

En sådan attitydförändring tar tid och förutsätter en bred diskussion bland medborgarna. Den framstår dock som en fascinerande utmaning, för medborgarna men också specifikt för industrin. Med vårt stora kunnande inom en rad områden bör svenska företag kunna ligga långt framme i den teknikutveckling som förestår! Industriländerna har under efterkrigstiden givit sina medborgare en hög materiell standard och bekvämlighet. Utvecklingen har haft ett högt pris. Vi borde nu alla känna ett ansvar i att länka utvecklingen i banor som gör att framtida generationer får hyggliga förutsättningar för sina liv — och inte riskerar att få ägna all sin tid åt att sopa upp efter vår fest!